

Hitlers spisekammer?

EN KILDEKRITISK UNDERSØGELSE AF DE DANSKE FØDEVARELEVERANCERS BETYDNING FOR ERNÆRINGSTILSTANDEN I TYSKLAND 1940-1945

AF

OLE BRANDENBORG JENSEN

Da historikeren Steen Andersen i november 2000 anmeldte en bog med stærkt kritiske synspunkter om Riffelsyndikatets og andre danske industrifirmaers leverancer til den tyske besættelsesmagt, konkluderede han blandt andet følgende:

Hvis forfatterne ville have prøvet kræfter med et væsentligt bidrag til den tyske krigsøkonomi, så skulle de have kastet sig over landbrugs- og fiskerieksporten eller de danske autoværksteders arbejde for den tyske værnemagt.¹

Denne formulering er et glimrende eksempel på, at det i mange år har været god latin at betragte besættelsestidens danske fødevareeksport som et væsentligt bidrag til den tyske krigsøkonomi, og i det følgende historiografiske afsnit vil der blive gjort rede for, hvorledes denne opfattelse er blevet til en del af ortodoksien omkring vores forståelse af årene 1940-1945.²

En tradition bygges op

I en vis forstand blev grundlaget for traditionen allerede skabt i 1947, da Jens Otto Krag fremlagde nogle beregninger fra Direktoratet for Vareforsyning på følgende måde:

¹ Anmeldelse af Christian Jensen, Tomas Kristensen & Karl Erik Nielsen: *Krigens købmænd*, 2000. Weekendavisen, 24.11.2000.

² Artiklen er en udvidet udgave af forfatterens oplæg på Dansk Historikermøde i august 2006.

(...) i 1942 fik 3,6 millioner tyskere, i 1943 4,6 millioner tyskere og i 1944 8,4 millioner tyskere deres normalrationer af kød, flæsk og smør dækket af danske varer (...).³

Selvom Krag understregede, at den tyske befolknings vigtigste ernæring bestod af »brød, kartofler, gryn, roer, gulerødder og sukker,« betegnede han de danske tilskud af fedtstoffer og vitaminer som »overordentlig værdifulde«,⁴ og som antydet fik denne vurdering vidtrækkende følger.

I samtiden var interessen for den danske landbrugseksports betydning ganske vist beskeden. Dengang rettede folk især deres opmærksomhed mod de mest dramatiske sider af Anden Verdenskrig, men siden Sigurd Jensen i 1971 udgav den første egentlige monografi om de økonomiske aspekter af besættelsestidens historie,⁵ har historikerne næsten stået i kø for at udnytte impulserne fra Krag's fremstilling.

I en af sine centrale konklusioner fastslog Sigurd Jensen, at de danske fødevarerleverancer havde så stor betydning for ernæringstilstanden i Tyskland, at de fungerede som »en lynafleder for alt for voldsomme politiske udskejelser fra besættelsesmagtens side«,⁶ og efter at Henrik S. Nissen i 1979 havde konstateret, at den danske eksport af landbrugsvarer, især animalsk fedt, var af betydning for de tyske rationer,⁷ sluttede en anden af de førende besættelsestidsforskere, Hans Kirchhoff, entydigt op om Sigurd Jensens synspunkt.⁸

Kirchhoffs bidrag så dagens lys i 1989, og i løbet af det næste tiår begyndte en ny historikergeneration for alvor at markere sig. I 1996 lagde Per H. Hansen ud med at betegne det danske landbrug som Tysklands spisekammer,⁹ og i de følgende år blev lignende synspunkter fremført af en række andre historikere med Kirchhoffs elev, Joachim Lund, som den toneangivende.

I sin ph.d.-afhandling fra 1999 tilsluttede Lund sig således den tyske historiker Erich Thomsens vurdering af, at den danske fødevarereksport samlet set dækkede mellem 10 og 15 % af det tyske levnedsmiddelbe-

³ Hartvig Frisch m.fl. (red.): Danmark besat og befriet, bd. II, 1947, s. 46.

⁴ Sst. s. 47.

⁵ Levevilkår under besættelsen. Træk af den økonomiske og sociale udvikling i Danmark under den tyske besættelse 1940-1945.

⁶ Sst. s. 229.

⁷ Den økonomiske udvikling, i: Karl Molin m.fl.: Norden under 2. Verdenskrig, 1979, s. 90.

⁸ Afsnittet Hitlers Europa, i: Henning Poulsen: Hitlers krig 1939-1941, 1989 (= bd. 1 i Hans Kirchhoff (red.): Den 2. Verdenskrig), s. 242-246.

⁹ Dansk økonomi under besættelsen: Ved vi nok? Den jyske Historiker nr. 73, 1996, s. 41f.

hov,¹⁰ og desuden konkluderede Lund, at den danske landbrugseksport »var stærkt medvirkende til, at den tyske befolkning under krigen kunne opretholde en levestandard, der var den bedste i Europa – næstefter den danske, forstås«. ¹¹ Begge disse vurderinger går igen i den reviderede udgave, Lund publicerede i 2005,¹² og heri understreges det endvidere, at det tyske gesandtskabs indberetninger om den danske fødevareeksports store betydning »bundede i virkelige forhold« og derfor ikke kan afskrives som politiske bestillingsarbejder.¹³

Joachim Lunds konklusioner var i høj grad med til at udbrede og forstærke den traditionelle opfattelse af, at Danmark agerede spisekammer for Hitlers Tyskland. I 2001 betegnede Hans Kirchhoff således sabotagen mod fiskeeksportørernes biler som et strategisk pletsrud,¹⁴ og da Aage Trommer samme år gjorde boet op, skete det blandt andet ved at referere Krag's oplysning om, at Danmark i 1944 dækkede 8,4 millioner tyskeres forbrug af kød, flæsk og smør.¹⁵ Desuden bygger de økonomiske afsnit i Bo Lidegaards fremstilling af besættelsestidens udenrigspolitik eksplicit på Joachim Lunds forskning,¹⁶ og selv Birgit Nüchel Thomsen, der i øvrigt er kritisk over for Lidegaards og Lunds fremstilling af de danske fødevareleverancers betydning for tyskernes ernæring, betegner Danmark som Tysklands vigtigste (udenlandske) leverandør af fisk.¹⁷ Endelig bør det nævnes, at Joachim Lunds synspunkter ligeledes har sat sit præg på den offentlige debat. I november 1999 bragte dagbladet Politiken således to stort opsatte artikler, »Hitlers spisekammer« og »Nazityskland spiste dansk,« der fremtræder som redaktionens egne bidrag, men som tydeligvis er stærkt inspireret af Lund.¹⁸

I 2005, altså samme år som Joachim Lund publicerede sin reviderede ph.d.-afhandling, blev »traditionen« tilført yderligere ny ammunition, da Mogens R. Nissen udgav sin (reviderede) ph.d.-afhandling om det danske landbrug under besættelsen. Nissen konkluderede heri blandt andet, at de danske fødevareleverancer ikke blot medvirkede til opret-

¹⁰ Danmark og den europæiske nyordning, Københavns Universitet 1999, s. 173 (upubliceret).

¹¹ Sst. s. 174f.

¹² Hitlers spisekammer. Danmark og den europæiske nyordning 1940-43, s. 293, 294.

¹³ Sst. s. 286.

¹⁴ Samarbejde og modstand under besættelsen. En politisk historie, s. 59.

¹⁵ Disse fem år. Tværsnit og indsnit – Danmark 1940-45, s. 155

¹⁶ Bo Lidegaard: Overleveren 1914-1945. Carsten Due-Nielsen m.fl. (red.): Dansk udenrigspolitik's historie, bd. 4, 2003, s. 417ff, 557.

¹⁷ Kampen for normaliteten. Historisk Tidsskrift, 2005:1, s. 220.

¹⁸ Politiken, 17.11.1999.

holdelsen af det »milde« besættelsesstyre, men også udgjorde et vigtigt bidrag til den tyske krigsøkonomi, fordi de danske fødevarer havde reel betydning for den tyske bybefolknings ernæringstilstand under krigen.¹⁹ Disse vurderinger fremførtes i direkte opposition til mine synspunkter,²⁰ der blev fremlagt første gang i min ph.d.-afhandling fra 2003,²¹ og uenigheden var formentlig den direkte anledning til, at problematikken omkring de danske fødevareleverancers betydning blev taget op i forbindelse med to større seminarer i 2006, nemlig årsmødet i Selskabet for samtidshistorisk Forskning og Dansk Historikermøde, arrangeret af Den danske historiske Forening. På daværende tidspunkt var problematikken om de danske leverancers betydning særlig aktuell, fordi både Nissen og jeg netop havde fået udgivet vore reviderede ph.d.-afhandlinger.²²

Debatten mellem Joachim Lund, Mogens Rostgaard Nissen og mig er blandt andet blevet ført i dagspressen,²³ og heldigvis har andre historikere blandet sig. Jes Fabricius Møller og Steen Andersen har givet deres uforbeholdne tilslutning til Nissens kritik af mine synspunkter,²⁴ mens Palle Roslyng-Jensen i sin anmeldelse af »fejden« mellem Nissen og mig har dømt kampen uafgjort, fordi stridens parter angiveligt ikke har leveret den kildeanalyse, der er selve forudsætningen for, at udenforstående kan tage stilling til de divergerende synspunkter.²⁵

Nøgternt set må man give Roslyng-Jensen ret, og derfor er denne artikel et forsøg på at fremlægge den efterspurgte kildeanalyse.

De danske leverancers andel af det samlede tyske forbrug af fisk, kød og smør

For at konkretisere, hvad der er stridens kerne, vil jeg indlede med at konstatere, at resultaterne af Lunds, Nissens og mine beregninger af den danske fødevareeksports andel af det samlede tyske forbrug stort set er identiske. Dette fremgår af tabellerne 1-3.

¹⁹ Til fælles bedste – det danske landbrug under besættelsen, s. 252f, 364.

²⁰ Sst. s. 238ff, 252f.

²¹ Infiltration, kollaboration og nødvendigt samarbejde. Studier i de økonomiske relationer mellem Danmark og Tyskland 1940-1945, Aarhus Universitet (upubliceret).

²² Mogens R. Nissen, anf. arb.; Ole Brandenborg Jensen: Besættelstidens økonomiske og erhvervsmæssige forhold. Studier i de økonomiske relationer mellem Danmark og Tyskland 1940-1945, 2005.

²³ Berlingske Tidende, 20.3.2005 og 13.11.2005 (MRN & JL) samt 6.3.2005 og 2.11.2005 (OBJ).

²⁴ Politiken, 8.1.2006 (JFM) og Weekendavisen, 24.-30.3.2006 (SA).

²⁵ Besættelseslitteraturen 2001-2006. Postmodernistisk variation og fortsat hausse. Historisk Tidsskrift, 2006:1, s. 220f.

Tabel 1.**Den danske eksports andel af Tysklands samlede forbrug af fisk 1940-1943**

1. Ole Brandenburg Jensen: Årligt gennemsnit 1.9.1940-31.8.1943	17,0 %
2. Joachim Lund: 1940/41	16,8 %
3. Joachim Lund: 1941/42	17,7 %
4. Joachim Lund: 1942/43	17,6 %
5. Joachim Lund: Årligt gennemsnit 1.9.1940-31.8.1943	17,4 % <i>b</i>

Kilder: Ole Brandenburg Jensen: Besættelsestidens økonomiske og erhvervsmæssige forhold. Studier i de økonomiske relationer mellem Danmark og Tyskland 1940-1945, 2005, s. 358; Joachim Lund: Hitlers spisekammer. Danmark og den europæiske nyordning 1940-43, s. 281.

b: Beregnet som gennemsnittet af tallene i linje 2-4.

Tabel 2.**Den danske eksports andel af Tysklands samlede forbrug af kød 1940-1944**

1. Ole Brandenburg Jensen: Årligt gennemsnit 1940/41-1943/44	5,0 %
2. Joachim Lund: 1940/41	6,1 %
3. Joachim Lund: 1941/42	7,1 %
4. Joachim Lund: 1942/43	3,2 %
5. Joachim Lund: 1943/44	6,7 %
6. Joachim Lund: Årligt gennemsnit 1940/41-1943/44	5,8 % <i>b</i>
7. Mogens R. Nissen: 1941/42	3,0 %
8. Mogens R. Nissen: 1942/43	3,0 %
9. Mogens R. Nissen: 1943/44	7,0 %
10. Mogens R. Nissen: Årligt gennemsnit 1941/42-1943/44	4,3 % $\diamond$

Kilder: Ole Brandenburg Jensen, anf. arb., s. 364; Joachim Lund, anf. arb., s. 280; Mogens R. Nissen, anf. arb., s. 251.

b: Beregnet som gennemsnittet af tallene i linje 2-5.

$\diamond$ *Beregnet som gennemsnittet af tallene i linje 7-9.*

Tabel 3.**Den danske eksports andel af Tysklands samlede forbrug af smør 1940-1944**

1. Ole Brandenburg Jensen: Årligt gennemsnit 1940/41-1943/44	6,0 %
2. Mogens R. Nissen: 1941/42	5,0 %
3. Mogens R. Nissen: 1942/43	5,0 %
4. Mogens R. Nissen: 1943/44	6,0 %
5. Mogens R. Nissen: Årligt gennemsnit 1941/42-1943/44	5,3 % <i>b</i>
6. Joachim Lund: Årligt gennemsnit 1940/41-1943/44	5,9 % $\diamond$

Kilder: Ole Brandenburg Jensen, anf. arb., s. 361f; Mogens R. Nissen, anf. arb., s. 250.

b: Beregnet som gennemsnittet af tallene i linje 2-4.

$\diamond$ *Jf. tabel 7.*

Beregningsgrundlaget

Disse tal giver næppe noget sagligt grundlag for at være uenige, og det kan derfor undre, at Lund, Nissen og Fabricius Møller har slået til lyd for, at mine gennemsnitstal ikke giver et korrekt billede af eksportens omfang og betydning i slutningen af krigen.²⁶ Som det fremgår af de tre tabeller, er forskellene mellem gennemsnitstallene og tallene for de enkelte år imidlertid så ubetydelige, at det er ganske irrelevant at diskutere, om tallene bør fremlægges på den ene eller den anden måde.

Det kan ligeledes undre, at Lund og Nissen har fundet anledning til at kritisere det statistiske materiale, der ligger til grund for mine opgørelser af det samlede tyske forbrug af fisk, smør og kød,²⁷ og kritikken holder da heller ikke vand. For det første bygger mine beregninger af det samlede tyske forbrug af fisk på nøjagtig samme statistik, som Lund benytter til sine beregninger. Statistikken er udarbejdet i rigskommissær Terbovens administration i Norge og siden hen trykt flere steder. Jeg har benyttet Alan Milwards gengivelse,²⁸ mens Lund henviser til Robert Bohns helt identiske version.²⁹

Tilbage står så det statistiske grundlag for mine beregninger af det samlede tyske forbrug af smør og kød. Her finder Joachim Lund og Mogens Nissen det kritisabelt, at jeg har benyttet samtidige, utrykte statistikker fra det tyske Ernæringsministerium i stedet for de officielle tal fra 1949, dvs. Statistisches Handbuch von Deutschland 1928-1944.³⁰ Nissen har ligefrem pointeret, at opgørelserne i Statistisches Handbuch er »mest troværdige«,³¹ altså mere troværdige end mine statistikker, og denne kritik er senere blevet overtaget af de to anmeldere, Jes Fabricius Møller og Steen Andersen. Førstnævnte hævder, at Nissen bruger »et mere retvisende statistisk grundlag, der er tilvejebragt efter krigen,« mens mine »nazityske tal« angiveligt skulle være »pustet noget op«. ³² Og Steen Andersen følger denne linje op ved at efterlyse en begrundelse for min (påståede) afvisning af »de mere troværdige offentlige statistikker«. ³³

²⁶ Berlingske Tidende, 20.3.2005 og 13.11.2005 (MRN & JL) samt Politiken, 8.1.2006 (JFM).

²⁷ Berlingske Tidende, 20.3.2005 og 13.11.2005 samt Mogens R. Nissen, anf. arb., s. 243.

²⁸ The Fascist Economy in Norway, Oxford 1972, s. 257, table 64. Jf. Ole Brandenborg Jensen, anf. arb., s. 358.

²⁹ Reichskommissariat Norwegen. »Nationalsozialistische Neuordnung« und Kriegswirtschaft, München 2000, s. 286. Jf. Joachim Lund, anf. arb., s. 298 med note 65.

³⁰ Berlingske Tidende, 20.3.2005, 13.11.2005.

³¹ Mogens R. Nissen, anf. arb., s. 243.

³² Politiken, 8.1.2006.

³³ Weekendavisen, 24.-30.3.2006.

Af hensyn til tredjemand burde mine kritikere vel have påvist, i hvor høj grad mine tal egentlig adskiller sig fra de »mere / mest troværdige« tal i Statistisches Handbuch. Imidlertid har hverken Lund, Nissen, Fabricius eller Andersen vist interesse for denne ikke helt uvæsentlige detalje, og det er derfor blevet min opgave at tilvejebringe de nødvendige oplysninger.

Tallene i Statistisches Handbuch fremgår af tabel 4.

Tabel 4.

Tysklands samlede forbrug af smør og kød 1940-1944 (tons)

	1940/41	1941/42	1942/43	1943/44	Gennemsnit 1940/41- 1943/44 <i>b</i>
Smør #	824.000	794.000	806.000	852.000	819.000
Kød ◇	3.132.000	2.636.000	2.524.000	2.284.000	2.644.000

Kilde: Statistisches Handbuch von Deutschland 1928-1944, s. 494.

b: Beregnet som et gennemsnit af tallene i kolonne 2-5.

Indlandsforbrug incl. »Zuschussgebiete« (indlemmede områder).

◇ Indlandsforbrug excl. »Zuschussgebiete« (indlemmede områder).

Hvis man sammenligner gennemsnitstallene med de gennemsnitstal, jeg har beregnet og fremlagt på grundlag af Statssekretær (departementschef) og minister Herbert Backes eksemplar af Ernæringsministeriets statistikker, viser det sig, at gennemsnitstallene er identiske, nemlig 819.000 tons smør og 2.644.000 tons kød.³⁴ Tallene for de enkelte år er naturligvis også identiske, og selv den inkonsekvente behandling af forbruget i de indlemmede områder går igen.³⁵ Eller mere polemisk sagt: »De oppustede, nazityske tal« er nøjagtig de samme tal, som gengives i »de mere retvisende og mere troværdige offentlige statistikker«.

Lund, Nissen, Fabricius og Andersen afviser altså gyldigheden af mine tal uden at have efterprøvet dem – og også uden at have foretaget en analyse af de to kilders ophavssituation. En sådan analyse ville nemlig have godtgjort, at Ernæringsministeriets statistikker er den primære

³⁴ Jf. Ole Brandenborg Jensen, anf. arb., s. 361 med note 52, s. 364 med note 64.

³⁵ Jf. tallene i Herbert Backes eksemplar af Ernæringsministeriets statistikker over det samlede tyske forbrug af smør og kød i de økonomiske år 1940/41-1943/44 (Herbert Backes privatarkiv: N 1075 / 12, s. 1-7. Bundesarchiv Berlin); Ole Brandenborg Jensen, anf. arb., s. 361 med note 52-54, 364 med note 64-66; samt Statistisches Handbuch von Deutschland 1928-1944, s. 494.

kilde, og at tallene heri muligvis blev formidlet videre af Statistisches Reichsamt, inden den endelige offentliggørelse i Statistisches Handbuch.³⁶ Mogens Nissen hævder selv, at hans afvisning af de tal, der ligger til grund for mine gennemsnitsberegninger, bygger på en *vurdering* (min udhævning) af hans og mine tal,³⁷ men som det er fremgået, er sandheden den enkle, at Nissen har *forudsat*, at mine tal ikke er i overensstemmelse med de officielle tal og derfor mindre troværdige.

Bortset fra at tallene altså er identiske, indebærer Nissens kritik reelt, at den primære kilde bør vige for den sekundære. Dette må formodes at være et utilsigtet brud med et af historiefagets hævdevundne principper, og en fordomsfri anmelder ville naturligvis have opdaget denne – enkeltstående – kildekritiske svipser.

Som foreløbig konklusion må jeg konstatere, at den totalt forfejlede kritik af mine tal og beregninger ikke bunder i nogen uenighed om de danske leverancers absolutte omfang og heller ikke i nogen uenighed om leverancernes procentvise andel af det samlede tyske forbrug. Tilbage står så at undersøge, hvorfor debatten om de danske leverancers betydning for den tyske krigsøkonomi alligevel er blevet så intens.

Vurderingsgrundlaget

Forklaringen ligger først og fremmest i en grundlæggende uenighed omkring vurderingsgrundlaget. Min hovedpointe har hele tiden været, at en gennemsnitlig, årlig eksportmængde på 98.000 tons fisk, 51.000 tons smør og 140.000 tons kød umuligt kan have bidraget væsentligt til forsyningen af Stortysklands 90 millioner indbyggere,³⁸ og desuden har det naturligvis gjort indtryk, at værdien af samtlige danske leverancer og ydelser til Tyskland i årene 1940-1945 uimodsagt er blevet opgjort til blot 2 promille af det tyske nationalprodukt i perioden.³⁹

Teoretisk set, altså hvis den danske fødevareeksport var blevet fordelt ligeligt mellem samtlige 90 millioner stortyskere, kan de danske leverancers betydning for de tyske rationer fremstilles således:

³⁶ Jf. Statistisches Handbuch von Deutschland 1928-1944, s. VII, 494.

³⁷ Mogens R. Nissen, *anf. arb.*, s. 243.

³⁸ Ole Brandeborg Jensen: Små tal og store procenter, *Magasinet Humaniora*, udg. af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation, 2005:1, s. 6; samme forf.: Besættelsestidens økonomiske og erhvervsmæssige forhold, s. 358, 361ff.

³⁹ Henning Poulsen: Danmark i tysk krigsøkonomi. Myter og realiteter om den økonomiske udnyttelse af de besatte områder under 2. Verdenskrig. *Den jyske Historiker*, nr. 31-32, 1985, s. 127, 130.

Tabel 5.**De vigtigste danske fødevarers gennemsnitlige andel af de tyske rationer 1940-44**

	Samlet årlig eksport (tons)	Antal gram/uge pr. person	Antal gram/dag pr. person
Fisk	98.000	20	3
Smør	51.000	14	2
Kød	140.000	30	4½

Kilde: Se henvisningerne i note 38.

At jeg ikke er ene om at tillægge disse mængder en meget begrænset betydning, fremgår af følgende uddrag af Palle Roslyng-Jensens oversigtsartikel:

Krigen ville antagelig ikke være blevet kortere med mere beskedne danske fødevareleverancer, og der var heller ikke meget ekstra støtte at hente for besættelsesmagten og den tyske krigsførelse, hvis der var blevet leveret ekstra kød og smør.⁴⁰

Som antydnet ser Joachim Lund sagen noget anderledes, hvilket hænger sammen med, at han ikke tager udgangspunkt i de faktiske eksportmængder, men derimod i et omfattende sekundært kildemateriale samt en række tendentiøse indberetninger og notater fra tyske embedsmænd i København og Berlin. Alle disse kilder udnytter Lund som beretninger, og følgende formulering er et godt eksempel på de sekundære, »berettende« kilders betydning for hans fremstilling:

Ifølge historikeren Erich Thomsen dækkede Danmark indtil august 1943 10 % af det tyske kødforbrug, 10 % af smørforbruget, 11 % af sukkerforbruget og 17,6 % af forbruget af saltvandsfisk.⁴¹

I noten henviser Lund til Erich Thomsens »Deutsche Besatzungspolitik in Dänemark«, ⁴² hvor Thomsen ganske rigtigt fører de nævnte tal i marken som procenter af det samlede tyske *behov* (min udhævning). ⁴³ Bort-

⁴⁰ Palle Roslyng-Jensen, anf. arb., s. 221.

⁴¹ Joachim Lund, anf. arb., s. 292f.

⁴² Sst. note 37.

⁴³ Erich Thomsen: Deutsche Besatzungspolitik in Dänemark 1940-1945. Studien zur modernen Geschichte, 4, Düsseldorf 1971, s. 195.

set fra, at behovet næppe er identisk med forbruget, er det bemærkelsesværdigt, at Thomsen ikke anfører nogen kilde til sine tal. Dette afholder imidlertid ikke Lund fra at fremføre følgende konklusion i direkte forlængelse af ovenstående citat:

Samlet set har Danmark på denne måde dækket mere end 10 % af det tyske levnedsmiddelbehov⁴⁴.

Kilden til denne konklusion præsenterer Lund således:

Disse tal stammer fra Herbert (1996), s. 327, hvor der henvises til Thomsen og Köller. Köller (1966), s. 235-36, bygger på Ebners rapport fra januar 1942. Ang. fiskeeksporten til Tyskland, som var væsentligt højere, se nedenfor.⁴⁵

Af flere grunde er denne kildehenvisning yderst problematisk. For det første hævder Ulrich Herbert ganske rigtigt, at Danmark i 1941 dækkede 10-15 % af det samlede tyske levnedsmiddelbehov,⁴⁶ men bortset fra nogle upræcise henvisninger til Harald Winkel⁴⁷ og Vera Köller består Herberts kildebelæg blot af Thomsens tidligere nævnte, udokumenterede tal.⁴⁸

For det andet overvurderes rækkevidden af Ebners rapport fra januar 1942. Rapporten dækker året 1941,⁴⁹ og i lighed med Ulrich Herbert siger den derfor intet om omfanget og betydningen af den danske fødevareeksport i den sidste halvdel af det tidsrum, Lund opererer med, dvs. perioden 1942-august 1943.

For det tredje stemmer påstanden om, at Danmark dækkede mere end 10 % af det tyske levnedsmiddelbehov, meget dårligt overens

⁴⁴ Joachim Lund, anf. arb., s. 293. Jf. Joachim Lunds tilsvarende formulering i: Hans Kirchhoff, John T. Lauridsen & Aage Trommer (red.): Gads leksikon om dansk besættelsestid 1940-45, 2002, s. 103.

⁴⁵ Joachim Lund, anf. arb., s. 373 (note 38).

⁴⁶ Ulrich Herbert: Best. Biographische Studien über Radikalismus, Weltanschauung und Vernunft, 1903-1989, Bonn 1996, s. 327.

⁴⁷ Harald Winkel: Die wirtschaftlichen Beziehungen Deutschlands zu Dänemark in den Jahren der Besetzung 1940-1945, i: E.-W. Henning: Probleme der nationalsozialistischen Wirtschaftspolitik, Berlin 1976.

⁴⁸ Ulrich Herbert, anf. arb., s. 609 (note 11).

⁴⁹ Ebners rapport er dateret 31.1.1942 og har titlen: »Dänemarks Wirtschaft in Beziehung zu Deutschland«. Auswärtiges Amt. Handelspol. Abt. R 901 / 68712 (Handakten Clodius). Bundesarchiv Berlin. Et mindre uddrag af rapporten er trykt i: Fritz Petrick m.fl. (Hrsg.): Die Okkupationspolitik des deutschen Faschismus in Dänemark und Norwegen (1940-1945). Europa unterm Hakenkreuz, Bd. 7. Hrsg. vom Bundesarchiv, Berlin 1992, s. 129f.

med den statistik, Lund selv fremfører vedrørende Tysklands forbrug af importerede og konfiskerede landbrugsvarer. Dette fremgår af tabel 6.

Tabel 6.

Importerede og konfiskerede landbrugsvarers andel af Tysklands samlede forbrug 1938-1944

1938/39	9,8 %
1939/40	7,5 %
1940/41	8,0 %
1941/42	10,0 %
1942/43	14,8 %
1943/44	12,9 %
Gennemsnit 1940/1941 – 1943/1944 <i>b</i>	11,4 %

Kilde: Joachim Lund, anf. arb., s. 282.

b: Beregnet som gennemsnittet af tallene i linje 3-6.

Hvis disse tal er rigtige, og hvis det er rigtigt, at Danmark alene dækkede mere end 10 % af det tyske levnedsmiddelforbrug, må Tysklands import fra den øvrige del af det besatte og neutrale Europa have været endog meget ringe! Dette skisma er Lund tydeligvis opmærksom på, men da teorien, dvs. tesen om, at Danmark fungerede som Hitlers spisekammer, tilsyneladende vejer tungere end empirien, vælger Lund reelt at afvise »sin egen« statistik uden at afprøve dens autenticitet.⁵⁰

Ifølge Lunds note stammer statistikken fra (Hans-Erich) Volkmann (1984), s. 62. Da hverken noten eller kildefortegnelsen indeholder nogen titel på Volkmanns værk,⁵¹ må man nøjes med at formode, at der er tale om artiklen »Landwirtschaft und Ernährung in Hitlers Europa 1939-45«.⁵² Heri findes i hvert fald på side 62 den statistik, der gengives i tabel 6, og her fremgår det ligeledes,⁵³ at Volkmanns kilde er en artikel af Herbert Backes højre hånd, Ministerialdirektør (senere Statssekretær) Hans-Joachim Riecke.⁵⁴ Da Lund i anden sammenhæng refererer dele af denne artikel,⁵⁵ må det undre, at han refererer Volkmanns

⁵⁰ Jf. Joachim Lund, anf. arb., s. 282.

⁵¹ Sst., jf. endvidere s. 397.

⁵² Militärgeschichtliche Mitteilungen, Bd. 35, 1984.

⁵³ Sst. s. 62, 74 (note 125).

⁵⁴ Ernährung und Landwirtschaft im Kriege, i: Bilanz des zweiten Weltkrieges, Oldenburg 1953, s. 342.

⁵⁵ Joachim Lund, anf. arb., s. 283.

statistik uden at gøre opmærksom på, at den bygger på Riecke. Især da det af Rieckes version fremgår, at den pågældende statistik blev udarbejdet i 1944 af lederen af Institut für Europäische Landbauforschung und Ernährungswirtschaft, professor Emil Woermann,⁵⁶ der under krigen var en af Backes og Rieckes nærmeste medarbejdere i forbindelse med planlægningen af den europæiske storrumsøkonomi.⁵⁷ Volkmanns statistik gengiver altså Ernæringsministeriets beregninger og vurderinger af de udenlandske leverancers betydning for ernæringstilstanden i Tyskland, og da disse beregninger udgjorde grundlaget for de autoritative beslutninger, der blev truffet i Fireårsplanens Geschäftsgruppe Ernährung,⁵⁸ er det svært at anfægte autenticiteten af de oplysninger, der præsenteres i tabel 6.

Ikke desto mindre forsøger Lund at »opskrive« Volkmanns tal ved at henvise til en kompilation af forskellige statistikker i Dietrich Eichholtz' »Geschichte der deutschen Kriegswirtschaft 1939-1945«.⁵⁹ Som Eichholtz selv gør selv opmærksom på, giver dette materiale imidlertid stærkt modstridende oplysninger,⁶⁰ og da der ikke gøres noget forsøg på at sætte de enkelte kilder i relation til deres ophavssituation, er der mere eller mindre frit slag for en hvilken som helst konklusion. I noten til statistikken over de danske fødevareleverancer understreger Eichholtz eksempelvis, at statistikken afviger meget fra nogle af de tal, der blev indberettet af den civile besættelsesadministration i København,⁶¹ men alligevel henviser Lund til netop denne statistik for at påvise, at Danmark alene dækkede 8 % af det gennemsnitlige tyske smørforbrug. Oplysningerne om det samlede tyske forbrug henter Lund som tidligere i Statistisches Handbuch,⁶² og såfremt man kobler tallene herfra sammen med Eichholtz' statistik, får man følgende resultat:

⁵⁶ Riecke, anf. arb., s. 342 med note 4. Riecke henviser til Woermanns »Schaubilder zur deutschen und europäischen Ernährungswirtschaft«. Denne artikel findes på internettet, men tilsyneladende kun i en russisk udgave.

⁵⁷ Jf. Christian Gerlach: Kalkulierte Morde. Die deutsche Wirtschafts- und Vernichtungspolitik in Weissrussland 1941 bis 1944, Hamburg 1999, s. 61, 1110.

⁵⁸ Jf. akterne i resterne af arkivet efter Geschäftsgruppe Ernährung. R 26 IV / vorl. 51. Bundesarchiv Berlin.

⁵⁹ Joachim Lund, anf. arb., s. 282.

⁶⁰ Geschichte der deutschen Kriegswirtschaft 1939-1945, Bd. II, Berlin 1985, s. 502f.

⁶¹ Sst. Tabelle 125.

⁶² Joachim Lund, anf. arb., s. 282.

Tabel 7.

Den danske smørekports andel af det samlede tyske forbrug 1940-1944 ifølge Joachim Lunds kilder

Økonomisk år	Tysklands import af smør fra Danmark #	Tysklands samlede forbrug af smør ◇	Importen fra Danmark i % af det samlede forbrug c
1940/41	64.600 tons	824.000 tons	7,8 %
1941/42	35.800 tons	794.000 tons	4,5 %
1942/43	37.900 tons	806.000 tons	4,7 %
1943/44	52.000 tons	852.000 tons	6,1 %
Gennemsnit 1940/41-1943/44	47.600 tons b	819.000 tons b	5,9 % b

Kilde: Dietrich Eichholtz: *Geschichte der deutschen Kriegswirtschaft*, Bd. II, s. 502, tabel 125.

◇ Kilde: *Statistisches Handbuch von Deutschland*, s. 494.

b: Beregnet som gennemsnittet af tallene i de første fire linjer.

c: Beregnet på grundlag af tallene i kolonne 2 og 3.

Lunds egne kilder dementerer altså klart, at den danske smørekport dækkede 8 % af det gennemsnitlige tyske forbrug, og forsøget på at »opskrive« Volkmanns tal falder dermed til jorden.

Endelig er påstanden om, at den danske fiskeeksport til Tyskland var »væsentligt højere,« end Thomsen angiver, heller ikke i overensstemmelse med oplysningerne i det statistiske kildemateriale, Lund selv refererer. Under henvisning til Statistisk Årbog samt Harald Winkels gengivelse af tal fra Statistisk Årbog og Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich fremlægger Lund følgende oversigt:

Tabel 8.

Tysklands import af fisk og fiskeprodukter fra Danmark 1940-1943 (tons)

1940	72.290
1941	105.405
1942	94.595
1943	99.281

Kilde: Joachim Lund, *anf. arb.*, s. 295 med note 50.

Da Lund ikke tager forbehold over for de absolutte tal, må udtrykket »væsentligt højere« formodes at dække den danske eksports relative

betydning, hvilket imidlertid er i modstrid med Lunds egne tal. Med Robert Bohn – og dermed Abteilung Fischwirtschaft i Reichskommissariat Norwegen – som kilde bringer Lund nemlig følgende statistik over den tyske befolknings fiskeforsyning:

Tabel 9.

Tysklands tilførsler og forbrug af fisk/fiskeprodukter 1938/1939-1942/1943 (tons)

	1938-1939	1939-1940	1940-1941	1941-1942	1942-1943
Tysk produktion	592.757	184.350	133.476	150.672	152.000
Import fra Norge	99.670	139.846	307.143	264.702	210.000
Import fra Danmark	21.239	52.920	96.058	100.341	97.000
Import fra andre lande	164.963	66.621	36.194	50.347	93.000
Samlet tysk import	285.972	259.387	439.395	415.390	400.000
Samlet tysk forsyning	878.729	443.737	572.871	566.062	552.000

Kilde: Joachim Lund, *anf. arb.*, s. 298.

Som jeg tidligere har gjort rede for,⁶³ giver denne statistik følgende gennemsnitstal for de økonomiske år 1940/41-1942/43:

Tabel 10.

Tysklands gennemsnitlige, årlige tilførsler og forbrug af fisk/fiskeprodukter i de økonomiske år 1940/41, 1941/42 og 1942/43 (tons)

Tysk produktion	145.000
Import fra Norge	261.000
Import fra Danmark	98.000
Import fra øvrige lande	60.000
Samlet forbrugsmængde	564.000

Kilde: »Seefischanfall (Produktion und Einfuhr) in dem letzten Friedensjahr und ersten bis vierten Kriegsjahr«, udarbejdet i Abteilung Fischwirtschaft i Reichskommissariat Norwegen og gengivet af Alan Milward: *The Fascist Economy in Norway*, s. 257, table 64 samt Robert Bohn: *Reichskommissariat Norwegen*, s. 286, Tabelle 5.

⁶³ Ole Brandenburg Jensen: Små tal og store procenter, s. 6; samme forf.: Besættelsestidens økonomiske og erhvervsmæssige forhold, s. 358 (tabel N).

Importen fra Norge og de tyske fiskeres fangster udgjorde altså henholdsvis 46 % og 26 % af det samlede tyske forbrug, mens importen fra Danmark kun tegnede sig for 17 %. Uanset hvordan man vender og drejer tingene, var den danske eksport altså ikke »væsentligt højere«, end Thomsen angiver. På trods af den manglende kildehenvisning er Thomsens beregning af den danske eksports relative betydning tværtimod lige så korrekt som Lunds egen angivelse af den danske eksports absolutte omfang, og i sit forsøg på at »opskrive« den danske fiskeeksports betydning ender Lund altså ikke blot med at være i konflikt med det statistiske materiale, han selv refererer, men også med oplysningerne i en af de sekundære kilder, han vægter højest, nemlig Erich Thomsens »Deutsche Besatzungspolitik in Dänemark«.

Tesen om, at Danmarks fungerede som Hitlers spisekammer, er imidlertid ikke opstået ud af den blå luft, og den vigtigste del af forklaringen på Lunds forsøg på at argumentere for de danske leverancers store betydning er utvivlsomt, at de tidligere nævnte indberetninger og notater fra tyske embedsmænd i København og Berlin tillægger den danske eksport, og i ganske særlig grad fiskeeksporten, væsentlig større betydning for ernæringstilstanden i Tyskland, end statistikkerne giver belæg for. Som vi skal se, tager Lund nemlig oplysningerne i disse indberetninger og notater for gode varer.

Den systematiske misinformation I: Rygraden i den tyske fiskeforsyning?

Et typisk eksempel er Lunds bedømmelse af Rüstungsstab Dänemarks absurde påstand om, at den danske fiskeeksport udgjorde rygraden i de tyske storbyers forsyning med frisk fisk:

Wehrwirtschaftsstab Dänemark, Værnemagtens økonomiske afdeling, kunne i marts 1944 angive, at den danske fiskeeksport udgjorde rygraden i de tyske storbyers forsyning med frisk fisk. Der var tale om en vigtig fødevarekilde, som man fra tysk side på ingen måde kunne se bort fra. Indberetningerne fra Gesandtskabet i København lod ingen chance gå fra sig til at påpege dette. Som det fremgår af tabel 8, forblev Norge dog den største leverandør af fisk og fiskeprodukter til den tyske befolknings forsyninger, med Danmark på andenpladsen.⁶⁴

Uden at komme nærmere ind på, hvad der måtte være årsagen til den kolossale overdrivelse af den danske eksports betydning, påpeger Lund

⁶⁴ Joachim Lund, anf. arb., s. 298.

blot, at den norske eksport trods alt var endnu større end den danske. Bortset fra at Lunds egne tal viser, at de tyske fiskeres fangster også var væsentligt større end importen fra Danmark, er oplysningen i rapporten fra Abteilung Wehrwirtschaft⁶⁵ imidlertid så graverende forkert, at historikeren er nødt til at undersøge det kildegrundlag, oplysningen bygger på. Joachim Lund angiver selv,⁶⁶ at hans gengivelse er baseret på Sigurd Jensen, der skriver således:

Den 31. marts 1944 fastslog Værnemagtens økonomer i Danmark (Wehrwirtschaft im Rüstungsstab Dänemark), at de danske fiskeleverancer »udgjorde rygraden« i de tyske storbyers forsyning med frisk fisk.⁶⁷

Som kilde angiver Sigurd Jensen Reichswirtschaftsministeriums eksemplar af Abteilung Wehrwirtschafts rapport, der angiveligt skal findes i Rigsarkivets fotokopier af arkivalier fra Alexandria-arkivet i USA, altså Danica 1069-samlingen.⁶⁸ Den konkrete henvisning har imidlertid intet med Alexandria-arkivet at gøre, men gælder derimod Rigsarkivets Danica 1000-samling, der består af fotokopier fra blandt andet OKWs arkiv i National Archives i Washington D.C. Den kilde, Sigurd Jensen henviser til, er således en rapport, der blev udarbejdet i Rüstungsstab Dänemarks Abteilung Wehrwirtschaft og oversendt til OKWs Abteilung Wehrwirtschaft (formentlig) den 31. marts 1944.⁶⁹

Denne mangelfulde arkivhenvisning er langt mere end en formalitet. For det første fordi rapporten fra Abteilung Wehrwirtschaft indirekte tillægges større betydning, end der er dækning for. Rapporten må nemlig ikke forveksles med den officielle månedsrapport (Lagebericht), som Rüstungsstab Dänemarks øverstkommanderende, Walter Forstmann, tilsendte sine overordnede i Berlin den 31. marts 1944.⁷⁰ I Forstmanns månedsrapport omtales den danske fødevareeksport slet ikke. Derimod gøres der grundigt rede for bl.a. træ- og kulsituationen, og da

⁶⁵ Abteilung Wehrwirtschaft var en underafdeling af Rüstungsstab Dänemark. Den officielle betegnelse for OKWs rustningsøkonomiske kontor i Danmark skiftede flere gange i løbet af besættelsestiden: Verbindungsstelle OKW / Wehrwirtschafts- und Rüstungsamt Kopenhagen (9.4.1940-26.4.1940), Wehrwirtschaftsstab Dänemark (27.4.1940 – 2.2.1943) og Rüstungsstab Dänemark (3.2.1943-5.5.1945). I hele perioden blev kontoret ledet af Fregattenkapitän / Kapitän zur See, Walter Forstmann. Jf. Danica 1000. T 77. OKW. Wehrwirtschafts- und Rüstungsamt, spole 696-697. Rigsarkivet.

⁶⁶ Joachim Lund, anf. arb., s. 298, 374 (note 64).

⁶⁷ Sigurd Jensen, anf. arb., s. 181.

⁶⁸ Sst. s. 181, 302 (note 51), jf. sst. s. 270.

⁶⁹ Danica 1000. T 77, spole 696 / 1906185ff.

⁷⁰ Sst. spole 696 / 1906266ff.

disse dele af månedsberetningen uden tvivl bygger på de relevante afsnit i rapporten fra Abteilung Wehrwirtschaft,⁷¹ må man konkludere, at chefen for Rüstungsstab Dänemark ikke synes at have været specielt optaget af den danske fødevareeksports betydning. Tværtimod understregede Forstmann så sent som i månedsrapporten fra februar 1944, at materialerekquisitionerne til værnemagtsarbejderne om nødvendigt ville blive gennemført som beslaglæggelser, selvom den civile besættelsesadministration angiveligt frygtede, at en sådan fremgangsmåde ville kunne skade dansk økonomi og eksport.⁷²

For det andet fordi Sigurd Jensen indirekte postulerer, at Værnemagts rustningsøkonomiske afdeling i Danmark tillagde den danske fiskeeksport så stor betydning, at man (selv) udarbejdede en rapport om sagen. Dette var imidlertid ingenlunde tilfældet. I forbindelse med omtalen af de danske fødevareleverancers omfang og betydning henviser Abteilung Wehrwirtschaft således eksplicit til en rapport, der blev udarbejdet i Werner Bests civile besættelsesadministration:

Besonders erfreulich ist es, dass nach einem Bericht des Bevollmächtigten in Dänemark auf wichtigen Gebieten die Erzeugung der dän. Landwirtschaft sich nicht nur auf der bisherigen Höhe gehalten hat, sondern noch erhebliche Steigerungen aufweist, ein Vorgang, der von keinem anderen europäischen Land erreicht wird. Dänemark hat bei einer Lieferung von 145 – 150.000 to Fleisch 90 Millionen deutsche Normalverbraucher bei der jetzigen Fleischration 6-7 Wochen mit Fleisch, und bei der jetzigen Buttersration 4-5 Wochen mit Butter versorgt. Die dänischen Fischlieferungen bilden »das Rückgrat der Frischfischversorgung der deutschen Grosstädten.«⁷³

For Værnemagts økonomer vejede hensynet til den danske fødevareeksport altså ikke nær så tungt, som man kunne formode, når man overser, at Abteilung Wehrwirtschafts udtalelser om den danske fødevareeksports betydning blot er et ekko af de synspunkter, der blev fremført i andre grene af det tyske bureaukrati. Og i den forbindelse skal det understreges, at den blinde tro på autenticiteten af Abteilung Wehrwirtschafts oplysninger ikke blot får Sigurd Jensen og Joachim

⁷¹ Jf. oplysningerne om træ- og kulforsyningen i de to rapporter, hhv. 696 / 1906185f og 696 / 1906266ff.

⁷² Rüstungsstab Dänemark: Lagebericht 23.2.1944. Danica 1000. T 77, spole 696 / 1906260ff.

⁷³ Danica 1000. T 77, spole 696 / 1906187.

Lund til at overse, at Abteilung Wehrwirtschaft havde »lånt« sine tal og vurderinger fra den civile besættelsesadministrations rapport. De to historikere overser tillige, at den civile besættelsesadministration selv havde »lånt« de pågældende data hos en helt tredje kilde, nemlig den fungerende ernæringsminister, Herbert Backe.

Dette fremgår tydeligt, når man sammenligner rapporten fra de civile besættelsesmyndigheder⁷⁴ med en redegørelse, Herbert Backe tilsendte finansminister Schwerin von Krosigk den 10. februar 1944.⁷⁵ I sidstnævnte skrivelse henviste Backe til, at von Krosigk netop havde forelagt udenrigsminister Ribbentrop sine planer om at pålægge Danmark en større del af besættelsesomkostningerne, hvilket Backe imidlertid måtte fraråde, fordi den danske levnedsmiddeleksport var så vigtig, at man burde afholde sig fra enhver foranstaltning, der kunne hæmme den danske »Lieferfreude«. Backe gjorde samtidig opmærksom på, at han havde sendt en afskrift af sin redegørelse til ministrene Ribbentrop og Funk,⁷⁶ og der er næppe tvivl om, at ernæringsministeren arbejdede i nær forståelse med Auswärtiges Amt.

Rapporten fra den civile besættelsesadministration i København er udarbejdet af Franz Walter Ebner og tilsendt Auswärtiges Amt den 22. marts 1944. Denne rapport indeholder ligeledes en meget positiv vurdering af den danske fødevareeksport betydning for Tysklands krigsøkonomi,⁷⁷ og hele afhængigheden af Backes redegørelse fremgår af følgende oversigt:

⁷⁴ Et uddrag af rapporten er trykt i Fritz Petrick m.fl. (Hrsg.): *Die Okkupationspolitik des deutschen Faschismus in Dänemark und Norwegen (1940-1945). Europa unterm Hakenkreuz*, bd. 7, 1992, s. 199-201.

⁷⁵ Redegørelsen er trykt i Betænkning og beretning fra de af Folketinget nedsatte kommissioner i henhold til Grundlovens § 45. Bd. I-XV med bilag, 1945-1958 (PK), bd. XIII a, nr. 438.

⁷⁶ Backe til von Krosigk 10.2.1944. PK. Bd. XIII a, nr. 438.

⁷⁷ Fritz Petrick m.fl., *anf. arb.*, s. 199-201.

Tabel 11.

Omfanget og betydningen af de danske fødevarerleverancer til Tyskland 1942-1944

	Herbert Backe, 10.2.1944	Franz Ebner, 22.3.1944
Kød, 1942/43	80.000 tons	80.000 tons
Kød, 1943/44 (forventet)	150.000 tons	145-150.000 tons
Fisk, 1942	92.000 tons	92.000 tons
Fisk, 1943	102.000 tons <i>»Dänemark deckt damit 2/3 des deutschen Gesamtbedarfs an frischen Seefischen«.</i>	102.000 tons <i>»Die dänischen Fisch- lieferungen bilden das Rückgrat der Frischfisch- versorgung der deutsche Grossstädte«.</i>
Heste, 1943	38.000 stk. <i>»Damit ist Dänemark bei weitem der grösste Pferdelieferant Deutschlands geworden«.</i>	38.000 stk. <i>»Auch bei Pferden ist Dänemark bei weitem der grösste Pferdelieferant Deutschlands geworden«.</i>
Såsåed, 1943/44 (forventet)	26,5 mio. RM <i>»Damit ist Dänemark der wichtigste Sämerei- lieferant Deutschlands geworden«.</i>	<i>»Bei den Nebengebieten sind besonders wichtig die dänischen Lieferungen an Gemüsesämereien, Grass- und Futterpflanzen- samen, mit denen Däne- mark der wichtigste Sämereilieferant Deutsch- lands geworden ist«.</i>

Kilder: Herbert Backe til Schwerin von Krosigk 10.2.1944; Franz Ebner til Auswärtiges Amt 22.3.1944. Udførlige henvisninger i note 74-75.

Selve udtrykket »rygraden i de tyske storbyers forsyning med frisk fisk« har Ebner næppe lånt af Backe, men derimod formentlig af Werner Best, der synes at have introduceret vendingen i sin halvårsrapport fra maj 1943:

Die Fischlieferungen Dänemarks werden von dem Reichsernährungsministerium als das Rückgrat der Frischfischversorgung der deutschen Industriezentren und Grossstädte bezeichnet.⁷⁸

⁷⁸ Werner Best: »Bericht über die Entwicklung der Lage in Dänemark vom 5.11.1942 bis 5.5.1943, 5.5.1943«. Danica 1069. Spole 12 / 15317ff, 15326f.

Som det fremgår, henviste Best til Ernæringsministeriet, men dette har muligvis blot været et forsøg på at »dokumentere« udtrykkets autenticitet. I hvert fald findes der ikke noget kendt forlæg fra Herbert Backes administration.

Ved debatten på Den danske historiske Forenings Historikermøde i august 2006 blev der fremført det synspunkt, at den danske fiskeeksport meget vel kan have været rygraden i den tyske fiskeforsyning, hvis man alene taler om frisk fisk og ikke om summen af frisk fisk, saltet fisk, fiskekonserves m.v. Som det fremgår af tabel 12, er denne opfattelse imidlertid ikke holdbar.

Tabel 12.

Tysklands samlede import af fisk og fiskeprodukter fra Danmark samt Tysklands import af frisk fisk fra Norge (tons)

	Samlet tysk import af fisk og fiskeprodukter fra Danmark	Den tyske import af <i>frisk</i> fisk fra Norge
1940	72.290	111.657
1941	105.405	104.984
1942	94.595	109.893
1943	99.281	103.442
Gennemsnit i kalenderårene 1940-1943	92.893 <i>b</i>	107.494 <i>b</i>

Kilde til 1. kolonne: Ole Brandenburg Jensen, *anf. arb.*, tabel E med note 24-25.

Kilde til 2. kolonne: Robert Bohn: *Reichskommissariat Norwegen*, Tabelle 4.

b: Beregnet som gennemsnittet af tallene i linje 1-4.

Selvom man trækker mængderne af saltet og tørret fisk, fiskekonserves, fiskemel m.m. ud af statistikken over Tysklands samlede import af fisk og fiskeprodukter fra Norge, er den tilbageværende mængde af frisk fisk altså større end den samlede danske fiskeeksport til Tyskland, og i den forbindelse skal man være opmærksom på, at den totale danske eksport heller ikke udelukkende bestod af frisk fisk, men også af andre fiskeprodukter. Endelig bør det pointeres, at det nazistiske regime helt fra starten af besættelsen havde særlig fokus på importen af så store mængder *frisk* fisk fra Norge som overhovedet muligt. I december 1940 indberettede Det norske Rigskommissariats afdeling for ernæring, landbrug og fiskeri således følgende:

Die Verhandlungen über die Lieferung von 200.000 t Frischfischen aus Nordnorwegen für den deutschen Bedarf im Jahre 1941 sind zum Abschluss gebracht. Der Einkauf der Frischfische in Nordnorwegen geschieht zentral durch die Einkaufsgemeinschaft Frischfische.⁷⁹

I såvel Rigskommissariatet som Ernæringsministeriet var man helt på det rene med, at satsningen på frisk fisk hang sammen med massive investeringer i fryseanlæg.⁸⁰ Senest i oktober 1940 gjorde Ernæringsministeriet sin afdeling i Norge opmærksom på, at målet om at importere 150.000 tons frisk fisk fra Norge i 1940 blandt andet afhang af, at de norske myndigheder ikke fik held til at lægge hindringer i vejen for oprettelsen af flere dybfrostanlæg,⁸¹ og som det fremgår af tabel 13, havde de tyske myndigheder stor succes med bestræbelserne på at gøre importen af frisk fisk til en stadig større del af den samlede fiskeimport.

Tabel 13.

Tysklands import af torsk og torskeprodukter fra det nordlige Norge (Lofoten) i 1940 og 1943

	Importen af frisk torsk i procent af den samlede import af torsk og torskeprodukter
1940	10 %
1943	65 %

Kilde: Robert Bohn, anf. arb., s. 279 med note 337.

På baggrund af den foregående udredning kan vi altså fastslå, at forskellige ressorts, der havde interesse i at »dokumentere« de danske leverancers betydning, »opskrev« 17 % af Tysklands forbrug af fisk til 2/3 af forbruget og til rygraden i de tyske storbyers forsyning med frisk fisk.

Denne misinformation var så massiv, at historikerne stadig har meget svært ved at frigøre sig fra den. Ud over de eksempler, der er fremlagt i den indledende, historiografiske oversigt, kan det således nævnes, at Bo

⁷⁹ »Wochenbericht für die Zeit vom 9.-14. Dezember 1940«. Abteilung Ernährung, Landwirtschaft, Fischerei. Reichskommissar Norwegen. R 83 Norwegen / 6 / 179ff, 180. Bundesarchiv Berlin.

⁸⁰ Robert Bohn, anf. arb., s. 279.

⁸¹ »Bericht der Abteilung Ernährung, Landwirtschaft, Fischerei für die Zeit vom 7.-12. Oktober 1940«. Reichskommissar Norwegen. R 83 Norwegen / 6 / 197ff, 200. Bundesarchiv Berlin.

Lidegaards store værk om den danske udenrigspolitik under de to verdenskrige indeholder en graverende fejl vedrørende den danske og norske fiskeeksports forholdsmæssige betydning for Tysklands samlede fiskeforsyning,⁸² og sidst men ikke mindst undlod Joachim Lund at tage det mindste forbehold, da han i 1999 refererede en oplysning om, at den danske fiskeeksport dækkede 90 % af Tysklands behov. Denne oplysning stammer fra et notat, der blev udarbejdet i december 1943 af Karl Schnurre fra Auswärtiges Amts handelspolitiske afdeling,⁸³ og da Lund senere trak i land og hævdede, at Schnurre måtte have læst forkert,⁸⁴ er spørgsmålet, om Best, Backe, Ebner og folkene i Abteilung Wirtschaft også læste forkert, eller om der var tale om systematisk misinformation.

Svaret giver vel sig selv, men alligevel må det være på sin plads at minde om, at Herbert Backe i hvert fald læste så godt på lektien, at han var klar over, hvor han skulle placere sit ministeriums fiskerireferent:

Welche Bedeutung das Reichsernährungsministerium den norwegischen Fischereifragen beimass, zeigte sich u.a. darin, dass der Fischereireferent des Reichsernährungsministeriums, Meseck, im letzten Jahr der Okkupation im Reichskommissariat als Leiter der Abt. Fischwirtschaft eingesetzt werden konnte.⁸⁵

Backe udtalte sig altså mod bedre vidende, da han i februar 1944 prøvede at overbevise sine ministerkolleger om, at Danmark dækkede to tredjedele af den tyske befolknings behov for frisk fisk.⁸⁶ Hvorfor Backe løj, er sværere at afgøre. Enhver »opskrivning« af den danske fiskeeksports betydning var imidlertid ensbetydende med en tilsvarende »nedskrivning« af den norske eksports værdi, og da Backe og Terboven tilsyneladende kæmpede hårdt om den overordnede kompetence til at disponere over de norske fangster,⁸⁷ var »opskrivningen« af de danske leverancers betydning muligvis et led i denne magtkamp. Det skal dog understreges, at der ikke foreligger nogen afgørende dokumentation for denne teses holdbarhed.

⁸² Bo Lidegaard, *anf. arb.*, s. 557.

⁸³ Joachim Lund: Danmark og den europæiske nyordning, Københavns Universitet 1999, s. 180 (upubliceret).

⁸⁴ Hitlers spisekammer, s. 374 (note 63).

⁸⁵ Robert Bohn, *anf. arb.*, s. 151.

⁸⁶ Jf. henvisningen i note 76.

⁸⁷ Jf. Ministerialrat Görnnerts referat af Görings møde med bl.a. Backe 16.9.1941. Der Beauftragte für den Vierjahresplan. Geschäftsgruppe Ernährung. R 26 IV / vorl. 51. Bundesarchiv Berlin.

Den systematiske misinformation II: Kød til to måneder og smør til fem uger?

Et andet eksempel på Joachim Lunds ukritiske tilgang til de tyske embedsmænds tendentiøse indberetninger og notater ses i forbindelse med hans behandling af de tilbagevendende forsøg på at regne den danske fødevareeksport om til tyske uge- eller månedsrationer. Disse beregninger blev typisk udarbejdet i den civile besættelsesadministration i København og i Auswärtiges Amts handelspolitiske afdeling i Berlin. Fælles for beregningerne er, at den danske eksports betydning blev gjort op på en måde, der var velegnet til at imponere de ressorts, der modtog beregningerne, men som var ganske irrelevant i forhold til den tyske befolknings behov.

Uden at tage noget forbehold for beregningsmetodens relevans vælger Lund således at referere oplysningerne i Karl Schnurres optegnelse fra december 1943. Heri hedder det blandt andet, at den forventede danske kød- og smøreksport i det økonomiske år 1943/44, henholdsvis 128.000 tons og 52.000 tons, ville dække den tyske befolknings forbrug af de pågældende varer i to måneder (kød) og i godt og vel fem uger (smør).⁸⁸ Hvis de pågældende mængder fordeltes ligeligt blandt Stortysklands 90 millioner mennesker, ville regnskabet imidlertid se således ud:

Tabel 14.**De danske leverancers konkrete betydning for de tyske kød- og smørrationer**

	Årlig eksportmængde i tons	Ugeration. Gram pr. person	2 måneders ration. Gram pr. person	5 ugers ration. Gram pr. person
Kød	128.000	27	243	
Smør	52.000	11		55

Såfremt den tyske befolkning udelukkende skulle spise dansk kød og smør i henholdsvis to måneder og fem uger, ville hver tysker altså blot have 4 gram kød og 1-2 gram smør til rådighed om dagen, og når man tager i betragtning, at normalbefolkningens anerkendte minimumsbehov for spisefedt udgjorde 48 gram pr. dag,⁸⁹ rakte 1-2 gram smør jo ikke langt. I den forbindelse kan det nævnes, at SD, dvs. sikkerhedstje-

⁸⁸ Joachim Lund, anf. arb., s. 291f.

⁸⁹ »Mindestforderung des Sozialausschusses für längere Kriegsdauer«, fremsendt af Ministerialrat Claussen til Herbert Backe 21.7.1939. Herbert Backes privatarkiv. N 1075/12. Bundesarchiv Berlin. Jf. Ole Brandenborg Jensen, anf. arb., s. 362.

nesten inden for SS, rapporterede om omfattende utilfredshed, da det nazistiske regime i foråret 1943 prøvede at kompensere en reduktion af den ugentlige kødration fra 300 til 250 gram ved at forhøje den ugentlige fedration med 12½ gram. Ifølge SD anså befolkningen denne forhøjelse for at være aldeles betydningsløs,⁹⁰ hvilket er værd at erindre, når man stilles over for påstande om, at et dansk bidrag på 11 gram smør pr. uge skulle have gjort en forskel.

I samtiden var Werner Bests systematiske bestræbelser på at få udbredt myten om de danske leverancers store betydning imidlertid ikke forgæves. I marts 1944 lykkedes det således ikke blot at få Abteilung Wehrwirtschaft til at kolportere Ebners beregninger videre i det tyske bureaukrati. Få dage efter, at Ebner havde afsluttet sin rapport, mødtes Best selv med to udsendte repræsentanter for Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg (ERR), og sidstnævntes mødereferat efterlader ingen tvivl om, at Den Rigsbefuldmægtigede havde held til at overbevise ERR-folkene om, at Danmark leverede to tredjedele af den tyske befolknings forbrug af fisk, og at tyskerne »spiste dansk« i henholdsvis fire uger (kød) og otte uger (smør) om året.⁹¹

Ernæringstilstanden i Tyskland

Tendensen til at overvurdere den danske fødevareeksports betydning hænger utvivlsomt sammen med en udbredt opfattelse af, at ernæringstilstanden i Tyskland som helhed var (langt) bedre end i de fleste andre europæiske lande. I 1989 konkluderede Henning Poulsen således, at de tyske rationer var større end rationerne i de besatte lande, dog undtagen Danmark,⁹² og dette synspunkt har siden vundet tilslutning hos blandt andre Flemming Just og Joachim Lund. Førstnævnte konkluderer, at kalorieforbruget i Tyskland lå endog meget højt i forhold til det generelle niveau i Europa,⁹³ mens Lund som tidligere nævnt går et skridt videre ved at hævde, at den tyske befolkning opretholdt en levestandard, der var højere end i noget andet europæisk land, bortset fra Danmark.⁹⁴ Da rationeringskortene hverken indeholder oplysninger

⁹⁰ Heinz Boberach (Hrsg.): *Meldungen aus dem Reich. Die geheimen Lageberichte des Sicherheitsdienstes der SS 1938-1945*, bd. 1-17, Herrsching 1984. Nr. 384 / 20.5.1943, s. 5268ff.

⁹¹ Ole Brandenburg Jensen, *anf. arb.*, s. 360 med note 44.

⁹² Henning Poulsen: *Hitlers krig 1939-1941*, i: Hans Kirchhoff (red.): *Den 2. Verdenskrig*, bd. 1, 1989, s. 221.

⁹³ Flemming Just: *Landbruget*, i: Hans Kirchhoff, John T. Lauridsen & Aage Trommer (red.): *Gads leksikon om dansk besættelsestid 1940-45*, 2002, s. 311.

⁹⁴ Joachim Lund, *anf. arb.*, s. 294.

om de reelle muligheder for at købe de rationerede varer⁹⁵ eller om varernes – forringede – kvalitet,⁹⁶ er det imidlertid vanskeligt at udlede det faktiske forbrug af de mængder, der er angivet på kortene, men selv hvis man ser bort fra dette forbehold, er Poulsens, Justs og Lunds synspunkter temmelig problematiske, fordi de tre forskere helt undlader at dokumentere deres konklusioner.⁹⁷

Den manglende dokumentation kunne naturligvis skyldes, at de fremførte synspunkter er så indlysende, at enhver kan få dem bekræftet ved at studere det primære kildemateriale, men således forholder det sig slet ikke. Tværtimod foreligger der en række pålidelige førstehåndsberetninger, der dokumenterer, at ernæringstilstanden i Tyskland generelt var elendig i perioden 1939-1941,⁹⁸ ikke mindst fordi størstedelen af befolkningen stort set måtte leve af brød og kartofler.⁹⁹ Denne kendsgerning forsøgte regimet at skjule ved at påbyde forretningsindehavere at udstille og skilte med en lang række mangelvarer, som imidlertid ikke måtte sælges,¹⁰⁰ og det kan ikke afvises, at denne propaganda havde en vis effekt på udlændinge. I 1941 nægtede en amerikansk forlægger i hvert fald at udgive journalisten William Bayles' skildring af hverdagslivet i Tyskland, fordi manuskriptets dystre billede angiveligt ikke var i overensstemmelse med »Hitlers resultater«,¹⁰¹ og senere antydede den internationalt anerkendte britiske historiker, R.J. Overy, at visse historikere formentlig har ladet sig narre af den tyske propaganda.¹⁰²

Selvom propagandaen utvivlsomt gjorde indtryk på udlandets og efterkrigstidens opinionsdannere, ændrede den imidlertid intet ved tyskernes fortvivlende dagligdag. I perioden 1938-1940 var befolkningstallet i Stortyskland steget fra 69 til godt 90 millioner som følge af indlemmelsen af Østrig, Sudeterlandet, dele af Polen samt Alsace-Lor-

⁹⁵ Jf. Heinz Boberach, *anf. arb.*, s. 3504ff, 5997ff; William Russell: *Berlin Embassy*, New York 1941, s. 197; William D. Bayles: *Postmarked Berlin*, London 1942, s. 24, 28; samt R.J. Overy: *War and Economy in the Third Reich*, Oxford 1994, s. 282 med note 78.

⁹⁶ Jf. Bayles, *anf. arb.*, s. 15, 26, 28; samt Overy, *anf. arb.*, s. 264 med note 19, 283 med note 81, 286.

⁹⁷ Jf. henvisningerne i note 92-94.

⁹⁸ Willi Frischauer, *The Nazis at War*, London 1940, s. 18f, 21-34; Russell, *anf. arb.*, s. 195, 199, 257f; Lothrop Stoddard, *Into the Darkness. Nazi Germany Today*, London 1941, s. 71-82; samt Bayles, *anf. arb.*, s. 6, 19, 22f, 28.

⁹⁹ Frischauer, *anf. arb.*, s. 37; Stoddard, *anf. arb.*, s. 74; Bayles, *anf. arb.*, s. 19, 23; Overy, *anf. arb.*, s. 283 med note 79; samt Werner Abelshauser, *Germany: Guns, Butter and Economic Miracles*, i: Mark Harrison (red.): *The Economics of World War II. Six Great Powers in International Comparison*, Cambridge 2000 (1998), s. 153, 155.

¹⁰⁰ Frischauer, *anf. arb.*, s. 67; Stoddard, *anf. arb.*, s. 182; Bayles, *anf. arb.*, s. 24; samt Overy, *anf. arb.*, s. 285f.

¹⁰¹ Bayles, *anf. arb.*, s. 5.

¹⁰² Overy, *anf. arb.*, s. 285f.

raine,¹⁰³ og ud fra en ernæringsmæssig synsvinkel var det derfor særdeles alvorligt, at besiddelsen af kornkammeret i Ukraine blev gjort usikker som følge af Værnemagtens manglende evne til at afgøre krigen på Østfronten inden vinteren 1941-42.

I foråret 1942 var situationen blevet så faretruende, at myndighederne så sig nødsaget til at reducere rationerne, og i den forbindelse udarbejdede Ernæringsministeriet en oversigt over rationerne i en lang række europæiske lande. Oversigten omfatter brød-, kød- og fedtportionerne for normalforbrugere samt særligt hårdtarbejdende befolkningsgrupper, og umiddelbart efter reduktionen i april 1942 så normalrationerne således ud:

Tabel 15.

Europæiske normalrationer for voksne pr. 6.4.1942. Gram pr. uge

	Brød	Kød	Fedt
Tyskland	2000	300	206
Besatte Frankrig	1925	250	105
Ikke-besatte Frankrig	1925	180	100
Belgien	1575	245	105
Holland	1800	250	200
Danmark	2275	Ikke rationeret	315
Norge	1900	100	210
Sverige	1850	320	275
Finland	1400	175	70
Schweiz	Ikke rationeret	500	213
Italien	1400	125	100
Spanien	700-1400	100	250
England	Ikke rationeret	440	225

Kilde: »Rationen für Versorgungsberechtigte und Arbeiter in den europäischen Ländern«. Der Beauftragte für den Vierjahresplan. Geschäftsgruppe Ernährung. R 26 IV / vorl. 51. Bundesarchiv Berlin.

I perioden umiddelbart før april 1942 lå de ugentlige tyske normalrationer på 2250 gram brød, 400 gram kød og 269 gram fedt.¹⁰⁴ Rationerne blev med andre ord reduceret med henholdsvis 11 %, 25 % samt

¹⁰³ Sst. s. 275 med note 58.

¹⁰⁴ »Rationen in Gramm je Woche«, 11.3.1942. Der Beauftragte für den Vierjahresplan. Geschäftsgruppe Ernährung. R. 26 IV / vorl. 51. Bundesarchiv Berlin.

23 %, og da de tyske kød- og fedtationer dermed faldt til lidt over europæisk gennemsnitsniveau, er det svært at få øje på, at fødevareforsyningen i Tyskland på daværende tidspunkt skulle have været væsentligt bedre end i de fleste andre europæiske lande.

Efter april 1942 fik tyskerne endnu sværere ved at spise sig mætte. Over for forvaltningscheferne i de besatte lande (undtagen Danmark) beskrev Göring i begyndelsen af august 1942 situationen på følgende måde:

Gestern haben die Gauleiter sich hier ausgesprochen. Wenn auch Ton und Gebaren verschieden sein mögen, so klang doch bei allen Gauleitern gleich klar heraus: das deutsche Volk hat zu wenig zu essen. (...) In jedem der besetzten Gebiete sehe ich die Leute vollgefressen, und im eigenen Volk herrscht der Hunger. (...) Wenn Sie erlebt hätten, wie hier die Gauleiter gesprochen haben, dann würden Sie meinen masslosen Zorn verstehen, dass wir so unerhörte Gebiete durch die Tapferkeit unserer Truppen erobert haben und unser Volk heute wirklich fast auf die elenden Sätze des ersten Weltkrieges abgesunken ist.¹⁰⁵

Görings tale mandede ud i en lodret ordre om at gennemtvinge en drastisk forøgelse af leveringskravene til de besatte områder, ikke mindst i Østeuropa, hvor en effektivering af kravene reelt ville være det samme som at dømme store dele af den lokale befolkning til sultedøden.¹⁰⁶ Denne kendsgerning fik imidlertid ikke de tyske forvaltningschefer til at holde igen. Få uger efter at være blevet præsenteret for Görings bastante leveringskrav, formulerede Rigskommissæren for Ukraine, Erich Koch, sig således lige så utvetydigt over for sine regionale landbrugsinspektører:

Das Ziel unserer Arbeit muss sein, dass die Ukrainer für Deutschland arbeiten und nicht, dass wir das Volk hier beglücken. Die Ukraine hat das zu liefern, was Deutschland fehlt. (...) Die Ernährungslage in Deutschland ist ernst. Die Produktion sinkt bereits unter dem Einfluss der schlechten Ernährungslage. Die

¹⁰⁵ »Stenographischer Bericht über die Besprechung des Reichsmarschalls Göring mit den Reichskommissaren für die besetzten Gebiete und den Militärbefehlshabern über die Ernährungslage am Donnerstag, dem 6. August 1942, 4 Uhr nachm., im Hermann-Göring-Saal des Reichsluftfahrtministeriums«. International Military Tribunal, Trial of the Major War Criminals before the. Vol. I-XLII, Nürnberg 1947-49 (IMT). Document 170-USSR. Vol. XXXIX, s. 385, 386, 386f.

¹⁰⁶ Sst., især s. 408ff, samt henvisningen i note 107.

Erhöhung der Brotration ist eine politische Notwendigkeit, um den Krieg siegreich fortzuführen. Die fehlende Mengen an Getreide müssen aus der Ukraine beschafft werden. Der Führer hat den Gauleiter dafür verantwortlich gemacht, dass diese Mengen sichergestellt werden. Die Ernährung der Zivilbevölkerung ist angesichts dieser Aufgabe gänzlich gleichgültig. (....) Eine Diskussion über die neuen Auflagen gibt es nicht. Der Führer hat 3 Millionen Tonnen Getreide aus der Ukraine für das Reich verlangt und diese müssen herangeschafft werden.¹⁰⁷

I oktober 1942 lykkedes det at gennemføre en mindre, midlertidig forhøjelse af brød- og kødrationerne,¹⁰⁸ ikke mindst fordi man tilvejebragte et stort eksportoverskud i Generalguvernementet ved at forcere den systematiske udryddelse af flere millioner jøder og polakker, der ellers ville have fået del i 1942-høsten,¹⁰⁹ men i løbet af foråret 1943 blev det på ny nødvendigt at nedsætte rationerne. Og denne gang permanent.

Det er ikke muligt at rekonstruere alle detaljerne i den reduktion, der fandt sted i foråret 1943¹¹⁰, men som det fremgår af tabel 16, giver det primære kildemateriale til gengæld særdeles detaljerede oplysninger om rationernes størrelse i stort set hele perioden ultimo juli 1943-primò marts 1945:

¹⁰⁷ »Vermerk über die Tagung in Rowno vom 26.-28.8.1942«. IMT. Document 264-PS. Vol. XXV, s. 317f, 318.

¹⁰⁸ Boberach, anf. arb., 17.9.1942, s. 4207. Jf. Christian Gerlach: Die Bedeutung der deutschen Ernährungspolitik für die Beschleunigung des Mordes an den Juden 1942, i: Christian Gerlach: Krieg, Ernährung, Völkermord. Forschungen zur deutschen Vernichtungspolitik im Zweiten Weltkrieg, Hamburg 1998, s. 221.

¹⁰⁹ Jf. Gerlach, anf. arb., s. 221 og spredt.

¹¹⁰ Jf. Goebbels' optegnelser 7.2.1943, 21.2.1943, 9.3.1943, 21.3.1943, 25.3.1943 og 9.-10.5.1943, i: Die Tagebücher von Joseph Goebbels, hrsg. von Elke Fröhlich, bd. 7-8, München 1993 samt Boberach, anf. arb., 20.5.1943 (s. 5268ff), 10.6.1943 (s. 5341ff).

Tabel 16.**Tyske normalrationer for voksne, juli 1943-marts 1945. Gram pr. uge**

Tildelingsperiode	Brød	Kød/ Kødvarer	Fedt (smør, margarine, spiseolie, svinefedt m.v.)
52. 26.07.43-22.08.43	2325	250	213
53. 23.08.43-19.09.43	2325	250	219
54. 20.09.43-17.10.43	2325	250	219
55. 18.10.43-14.11.43	2425	250	216
56. 15.11.43-12.12.43	2425	250	210
58. 10.01.44-06.02.44	2425	250	210
59. 07.02.44-05.03.44	2425	250	179
63. 29.05.44-25.06.44	2425	250	191
64. 26.06.44-23.07.44	2425	250	216
65. 24.07.44-20.08.44	2425	250	212
66. 21.08.44-17.09.44	2425	250	238
67. 18.09.44-15.10.44	2425	250	206
68. 16.10.44-12.11.44	2225	250	206
69. 13.11.44-10.12.44	2225	250	206
70. 11.12.44-07.01.45	2225	250	206
71. 08.01.45-04.02.45	2225	250	206
72. 05.02.45-04.03.45	2225	250	206
Gennemsnit 52-72. Juli 1943-marts 1945	2349 <i>b</i>	250 <i>b</i>	209 <i>b</i>

Kilde: »Lebensmittelmengen auf Kartengrundlage in Gramm, geordnet nach Zuteilungsperioden, 1943-1945«. Statistisches Reichsamt. R 3102 / 3357. Bundesarchiv Berlin. Oplysningerne for perioderne 57 og 60-62 mangler.

b: Beregnet som gennemsnittet af tallene i linje 1-17.

I de sidste par år af krigen faldt fedtforbruget altså til omkring 60 % af det anerkendte minimumsbehov, og selvom kartofler fortsat var den vigtigste del af tyskernes ernæring,¹¹¹ fik brødet større og større betydning.

¹¹¹ Boberach, anf. arb., 18.10.1943 (s. 5891ff), 2.12.1943 (s. 6101ff), 16.3.1944 (s. 6419ff). Jf. Earl R. Beck: Under the Bombs. The German Home Front 1942-1945, Lexington, KY 1986, s. 100.

Sikkerhedstjenestens stemningsrapporter dokumenterer, at størstedelen af den tyske befolkning i årevis balancerede på randen af en hungerkatastrofe. Fra efteråret 1943 begyndte selv kartoffelforsyningen at svinge. Opbygningen af lagre til vinteren blev reduceret betydeligt i forhold til tidligere år, og mange steder var udbuddet af kartofler end ikke stort nok til at dække de øjeblikkelige behov.¹¹² Den ældre del af befolkningen begyndte at frygte en gentagelse af »kålråbevinteren« 1917-1918,¹¹³ og den alvorlige forsyningsituation blev selvforstærkende, fordi den opmuntrede til sortbørshandel.

I 1953 hævdede Hans-Joachim Riecke ganske vist, at den tyske befolkning optrådte yderst disciplineret, og at det sorte marked aldrig blev noget problem,¹¹⁴ men dette udokumenterede synspunkt står i skærende kontrast til oplysningerne i det primære kildemateriale, først og fremmest Sikkerhedstjenestens stemningsrapporter. Ethvert efterretningsvæsen har til opgave at råbe vagt i gevær, inden tingene går galt, og derfor er de omkring 30.000 regionale og lokale Vertrauensleute (meddelere), der menes at have leveret oplysninger til den centrale SD-ledelse og dermed til de løbende udgaver af »Meldungen aus dem Reich«,¹¹⁵ utvivlsomt blevet instrueret om at indberette selv de mindste tegn på opposition mod regimet. Der er formentlig heller ingen tvivl om, at de pågældende meddelere kunne sætte fokus på deres egen tjenesteiver ved at smøre tykt på, men alligevel er oplysningerne om fødevareangel og sortbørshandel så massive og så detaljerede, at de ikke kan fejles af bordet. I sin introduktion til udgivelsen af SD-rapporterne understreger Heinz Boberach da også, at rapporternes oplysninger om fødevareangel og sort økonomi utvivlsomt svarer til virkeligheden,¹¹⁶ ligesom Sikkerhedstjenestens rapporter refereres flittigt i den relevante internationale litteratur.¹¹⁷

¹¹² Boberach, anf. arb., 11.11.1943 (s. 5997ff), 29.11.1943 (s. 6062ff), 16.3.1944 (s. 6419ff). Jf. Earl R. Beck, anf. arb., s. 100.

¹¹³ Boberach, anf. arb., 11.11.1943 (s. 5997ff), 29.11.1943 (s. 6062ff). Jf. Earl R. Beck, anf. arb., s. 10.

¹¹⁴ H.-J. Riecke: Ernährung und Landwirtschaft im Kriege, i: Bilanz des Zweiten Weltkrieges, s. 345.

¹¹⁵ Boberach, anf. arb., bd. 1, s. 15f.

¹¹⁶ Sst. bd. 1, s. 33f.

¹¹⁷ Jf. især Marlis Steinert: Hitlers Krieg und die Deutschen. Stimmung und Haltung der deutschen Bevölkerung im Zweiten Weltkrieg, Düsseldorf 1970, s. 165 med note 559, s. 301 med note 358, s. 305 med note 379, s. 389 med note 254 og s. 256f; Lothar Burchardt: The Impact of the War Economy on the Civilian Population of Germany during the First and Second World Wars, i: Wilhelm Deist (red.): The German military in the age of total war, Leamington Spa 1985, s. 40-70, s. 64 med note 101; Overly, anf. arb., s. 282f med note 78, samt Earl R. Beck, anf. arb., s. 100f med note 100, 102-03, 107-108, 111.

Allerede i sommeren 1943 meddelte SD, at den helt utilstrækkelige forsyning med frugt og grøntsager i høj grad hang sammen med en omfattende sort byttehandel, der truede regimets ernæringspolitik,¹¹⁸ og kartoffelkrisen i efteråret 1943 blev ligeledes forværret af, at producenterne i stor stil udnyttede mangelsituationen til sort salg.¹¹⁹ I januar 1944 advarede SD mod et egentligt stemningsskred. Tidligere havde befolkningens store flertal angiveligt betragtet sortbørshandel som moralsk forkert, men nu deltog alle, der havde noget at bytte med, i den mere og mere omfattende ulovlige handel,¹²⁰ og på grundlag af oplysningerne i Sikkerhedstjenestens rapporter samt en række regionale domstolsprotokoller konkluderer den amerikanske historiker Earl R. Beck, at visse fødevarer blev holdt helt ude af det normale distributionsystem.¹²¹ Der er således ingen tvivl om, at ernæringstilstanden i de tyske storbyer var særdeles kritisk i de sidste tre krigsår, og der er heller ingen tvivl om, at reduktionen af levnedsmiddelforsyningen i april 1942 var den egentlige årsag til ernæringsminister Walther Darrés tilbagetræden i den følgende måned.¹²² Ganske vist gik den officielle forklaring på Darrés afgang ud på, at ministeren var syg,¹²³ men ifølge Sikkerhedstjenesten var den brede befolkning udmærket klar over, at Darré blev gjort ansvarlig for den svigtende fødevareforsyning.¹²⁴

Konkluderende må man altså fastslå, at de tyske embedsmænds tidligere refererede indberetninger og notater om den danske fødevareeksports betydning for ernæringstilstanden i Tyskland tegner et virkelighedsbillede, som den menige tysker ville have haft meget svært ved at genkende, såfremt han havde haft mulighed for at læse med.

Den systematiske misinformation III. Tysklands næststørste handelspartner?

Et tredje eksempel på, at misinformationen har været særdeles effektiv, er den udbredte opfattelse af, at det besatte Danmark var Tysklands næstvigtigste handelspartner. Foruden Joachim Lund har Erich Thomsen, Philip Giltner, Hans Kirchhoff og Bo Lidegaard været fremme med dette synspunkt, som Lund formulerer på følgende måde:

¹¹⁸ Boberach, anf. arb., 15.7.1943 (s. 5493ff), 17.8.1943 (s. 5639).

¹¹⁹ Sst. 11.11.1943 (s. 5997ff).

¹²⁰ Sst. 20.1.1944 (s. 6260ff).

¹²¹ Beck, anf. arb., s. 78f med note 107-109.

¹²² Jf. Christian Gerlach, anf. arb., s. 212.

¹²³ Reichsverfügungsblatt 27.5.1942, Verfügung V 5/42. Parteikanzlei der NSDAP. NS 6 / 821 / 208. Bundesarchiv Berlin. Jf. desuden henvisningerne i note 124.

¹²⁴ Boberach, anf. arb., 28.5.1942 (s. 3752ff), 1.6.1942 (s. 3771ff).

Danmark hørte under krigen til Tysklands vigtigste fødevareleverandører og blev Tysklands vigtigste udenrigshandelspartner efter Italien.¹²⁵

Det kildemæssige belæg for denne markante formulering præsenterer Lund således:

Se også Thomsen (1971), s. 57 og Umbreit (1988), s. 249 (tabel).¹²⁶

Ikke specielt overbevisende og slet ikke, når man studerer de anførte kildesteder nærmere. Thomsen anfører et notat i Auswärtiges Amt fra den 24. juni 1941, »Notiz für Ribbentrop«, som belæg for, at Danmark *på daværende tidspunkt* var Tysklands næstvigtigste leverandør, kun overgået af Italien.¹²⁷ Hverken Thomsen eller det anførte kildested kan altså bruges som belæg for, at Danmark generelt, dvs. under hele krigen, var Tysklands næstvigtigste handelspartner, og som det vil fremgå, ændrer henvisningen til Umbreit absolut intet ved dette forhold.

Umbreits tabel, der er en oversigt over værdien af Tysklands samhandel med de besatte lande og områder i 1940-1941, ser således ud:

Tabel 17.

Tysklands samhandel med de besatte lande 1940-1941 (millioner RM)

Import fra/ eksport til	Tysklands import 1940	Tysklands eksport 1940	Tysklands import 1941	Tysklands eksport 1941
Frankrig	224	13	752	315
Belgien	243	131	562	385
Holland	406	440	640	695
Norge	142	192	280	430
Grækenland	93	60	81	11
Serb., Alb., Montenegro	240	319	128	108
General- gouvernementet	91	239	87	312
Danmark	495	325	410	432

Kilde: Hans Umbreit: *Auf dem Weg zur Kontinentalherrschaft*, i: B.R. Kroener, R.-D. Müller & H. Umbreit: *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*. Bd. 5 / 1. Hrsg. vom Militärgeschichtlichen Forschungsamt, Stuttgart 1988, s. 249.

¹²⁵ Joachim Lund, anf. arb., s. 307, jf. s. 283, 371 (note 2). Første gang, Lund udtrykte dette synspunkt, var i ph.d.-afhandlingen fra 1999: Danmark og den europæiske nyordning (upubliceret), s. 198.

¹²⁶ Joachim Lund, Hitlers spisekammer, s. 307, 376 (note 29).

¹²⁷ Erich Thomsen, anf. arb., s. 57, 238 (note 38).

Da Italien i 1940-41 ikke var besat, men derimod Tysklands allierede, optræder landet slet ikke i statistikken, og hvis påstanden om Danmarks handelsmæssige betydning er holdbar, må værdien af den danske samhandel med Tyskland altså have været større end værdien af Tysklands samhandel med noget andet besat land. Som tabellen viser, er dette imidlertid ikke tilfældet, hverken for importens eller eksportens vedkommende. Hvis vi alene ser på Tysklands import, der må være det afgørende i denne sammenhæng, holder forudsætningen ganske vist for året 1940, da det danske landbrug »brændte inde« med en stor produktion til det engelske marked. Til gengæld holder forudsætningen ikke for 1941, og såfremt man betragter perioden 1940-1941 under ét, får vi følgende tal:

Tabel 18.

Tysklands vigtigste leverandører blandt de besatte lande 1940-1941 (millioner RM)

Tysklands import fra	Importværdi
Holland	1.046
Frankrig	976
Danmark	905

Kilde: Se noten til tabel 17.

Med hensyn til Tysklands eksport viser Umbreits tal, at værdien af eksporten til Danmark var mindre end værdien af eksporten til Holland, der således var det besatte land, der havde den største samhandel med Tyskland i 1940-1941. Heller ikke Umbreit kan altså bruges som belæg for, at Danmark var Tysklands næstvigtigste handelspartner; tværtimod dementerer Umbreits tal denne påstand.

Umbreit anfører udtrykkeligt,¹²⁸ at hans tabel bygger på Jean Freymonds gengivelse af Reichswirtschaftsministeriums statistiske oversigt over den tyske udenrigshandel i perioden 1938-1943,¹²⁹ og da Freymonds bog er opført i Joachim Lunds kildefortegnelse,¹³⁰ er det kritisabelt, at Lund ikke »springer over« Umbreits version og går direkte til enten Freymonds gengivelse af Det tyske Økonomiministeriums statistik eller til den officielle udgave af statistikken i Statistisches Handbuch von Deutschland. Hvis man sammenligner kilderne, viser det sig nemlig, at

¹²⁸ Umbreit, anf. arb., s. 249.

¹²⁹ Jean Freymond: *Le IIIe Reich et la réorganisation économique de l'Europe 1940-1942. Origines et Projets*, Leiden 1974, s. 249f.

¹³⁰ Joachim Lund, anf. arb., s. 389.

Umbreits tal kun er et uddrag af Freymonds gengivelse af Reichswirtschaftsministeriums statistik og dermed også kun et uddrag af Statistisches Handbuch. I modsætning til Umbreit, der kun giver oplysninger om Tysklands samhandel med de besatte lande i 1940-41, giver de to sidstnævnte kilder således også oplysninger om Tysklands samhandel med neutrale og allierede europæiske lande, og endelig indeholder de to sidste kilder også de relevante oplysninger for årene 1942 og 1943. Dette fremgår af tabel 19.

Tabel 19.

Tysklands vigtigste leverandører blandt besatte, neutrale og allierede lande 1940-1943 (millioner RM)

Tysklands import fra	1940	1941	1942	1943	I alt 1940-1943 <i>b</i>
Frankrig	224	752	1.404	1.420	3.800
Italien	508	938	1.022	780	3.248
Holland	406	640	858	820	2.424
Belgien	243	562	705	680	2.190
Ungarn	207	351	541	620	1.719
Danmark	495	410	314	420	1.639
Sverige	346	477	410	390	1.623
I alt, inkl. import fra øvrige lande #	5.012 (5.012)	6.925 (6.925)	8.692 (8.692)	8.260 (8.258)	

Kilde: Reichswirtschaftsministerium: Der deutsche Aussenhandel in den Jahren 1938 bis 1943, 9.1.1945, tr. i: Jean Freymond, anf. arb., s. 247-250.

Tallene i parentes er de officielle tal fra Statistisches Handbuch von Deutschland 1928 – 1944, s. 392, tabel 1.

b: Beregnet som summen af tallene i kolonne 2-5.

I 1940 svarede importen fra Danmark til 9,8 % af værdien af Tysklands samlede import, der i øvrigt lå på et usædvanligt lavt niveau som følge af krigshandlingerne i Europa. I 1941, 1942 og 1943, da Tysklands samlede import steg markant i forhold til 1940, faldt værdien af de danske leverancer til henholdsvis 5,9, 3,6 og 5,1 % af den samlede importværdi, og hvis man betragter perioden 1940-1943 under ét, svarede importen fra Danmark blot til 5,6 % af værdien af Tysklands samlede import.

På grundlag af oplysningerne i det primære statistiske materiale må man altså konkludere, at Tysklands forsyninger fra Frankrig, Italien,

Holland, Belgien og Ungarn hver for sig var af større betydning end de danske leverancer, og meget tyder endog på, at det samme gjaldt for importen fra Rumænien/Transnistrien. I Reichswirtschaftsministeriums følgebrev til statistikken understreges det nemlig, at importstatistikken ikke indbefatter olieleverancerne fra Rumænien, fordi den pågældende olie ikke blev indført til Det Tyske Rige, men derimod anvendt i de besatte områder:

Es fehlen also beispielsweise die erheblichen Mineralölbezüge für deutsche Rechnung aus Rumänien, die ausserhalb des Zollinlandes, etwa in den besetzten Gebieten, verblieben sind.¹³¹

Embedsmændene gør altså opmærksom på, at den registrerede værdi af Tysklands import fra Rumænien/Transnistrien, i alt 1.524 millioner RM i perioden 1940-1943,¹³² skal forhøjes betragteligt, hvis man ønsker et retvisende billede af de rumænske leverancers værdi, og alt andet lige reducerer denne kendsgerning naturligvis den danske eksports relative betydning.

Sammenfattende kan det konstateres, at Tysklands import fra Danmark var af underordnet betydning, og at der ikke er det mindste hold i myten om, at besættelsestidens Danmark var Tysklands næstvigtigste leverandør. Tilbage står så at undersøge, hvorledes myten opstod, og hvorledes den blev holdt i live.

Generaliseringer ud fra et enkelttilfælde

At året 1940 på mange måder var ganske ekstraordinært, afspejles naturligvis også i handelsstatistikkerne. For Danmarks vedkommende overtog tyskerne som nævnt den landbrugsproduktion, der oprindeligt var bestemt for England, og på grund af krigen kom den fransk-tyske samhandel først i gang i anden halvdel af året. Endelig medførte krigshandlingerne et betydeligt afbræk i Tysklands handel med Holland og Belgien samt flere andre lande. Ikke desto mindre er det evident, at omfanget og betydningen af Tysklands import fra Danmark i året 1940 er blevet brugt som fællesnævner for hele besættelsestiden. Erich Thomsen, der har spillet en vigtig rolle i denne forbindelse, skriver således følgende:

¹³¹ Jean Freymond, *anf. arb.*, s. 247f.

¹³² Sst. s. 249.

Bei Ausbruch des deutsch-russischen Krieges war Dänemark an zweiter Stelle nach Italien als Lieferant des Deutschen Reiches aufgeführt.¹³³

Thomsens kilde er som nævnt en optegnelse i Det tyske Udenrigsministerium, »Notiz für Ribbentrop«, fra den 24. juni 1941. Joachim Lund henviser ligeledes til dette dokument,¹³⁴ men har en anden arkivhenvisning end Thomsen¹³⁵. Det er uklart, om Thomsens og Lunds henvisning gælder et dokument med titlen »Notiz für Ribbentrop«, eller om henvisningen gælder en notits *til* Ribbentrop. Såfremt det første er tilfældet, må jeg tilstå, at jeg ikke har været i stand til at finde dokumentet, men sandsynligheden for, at de tyske embedsmænd kunne finde på at udstyre et dokument med en så uformel overskrift, forekommer mig at være særdeles ringe. Især da adressaten i sidste instans er ministeren selv.

Under forudsætning af, at der er tale om en notits *til* Ribbentrop, er notitsen utvivlsomt identisk med Legationsrat Stracks optegnelse fra den 24. juni 1941: »Aufzeichnung für den Empfang des neuen Königlich Dänischen Gesandten Otto Karl Mohr«.¹³⁶ Denne optegnelse indeholder følgende passus vedrørende Danmarks handelspolitiske betydning:

Im Jahre 1940 betrugen die deutschen Warenbezüge aus Dänemark 495 Millionen RM, wodurch Dänemark als Lieferant Deutschlands an die zweite Stelle (unmittelbar hinter Italien) gerückt ist.¹³⁷

Thomsens formulering, der er citeret ovenfor, er altså ikke helt præcis, fordi den indirekte forrykker det tidspunkt, da Danmark var Tysklands næstvigtigste leverandør, fra året 1940 til sommeren 1941. Samme forhold gør sig gældende i Philip Giltners bidrag fra 1998:

¹³³ Thomsen, anf. arb., s. 57.

¹³⁴ Joachim Lund, anf. arb., s. 371 (note 2).

¹³⁵ Thomsen, anf. arb., s. 238 (note 38): PA / AA. Büro Staatssekr. Dänemark II; Lund, anf. arb., s. 371 (note 2): PA / AA. Büro Staatssekretär, Dänemark 5 (mine udhævnin-
ger).

¹³⁶ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts (Bonn). Büro des Staatssekretärs, Dänemark, Bd. 2. R 29565 / 42315-42319, kopi af Stracks følgebrev, dateret den 26.6.1941, til Ribbentrops kontor: / 42314.

¹³⁷ Sst. / 42317.

Agricultural output and food exports were considerable, and by June 1941 Denmark had moved to second place among Germany's trade partners, behind only Italy.¹³⁸

Giltners kilde er en indberetning, som Franz Ebner oversendte Auswärtiges Amt den 15. juni 1941.¹³⁹ Ebner skriver:

Der beste Beweis für die Leistungsfähigkeit der dänischen Wirtschaft und deren Bedeutung für die deutsche Kriegswirtschaft ist, dass nach der deutschen Statistik Dänemark bei der Einfuhr nach Deutschland wertmässig im Jahre 1940 die zweite Stelle unter sämtlichen Einfuhrländern eingenommen hat.¹⁴⁰

Allerede inden Ebner afsendte sin indberetning, havde Renthe-Fink sørget for at gøre Auswärtiges Amt opmærksom på Danmarks handelspolitiske rolle, og her finder vi den første antydning af, at den ekstraordinære situation i 1940 forskydes ind i eftertiden og dermed gøres til normaltilstanden under besættelsen:

Dänemark, das heute als Lieferant Deutschlands an zweiter Stelle steht, ist ein gewichtiger Faktor für die deutsche Lebensmittelversorgung“.¹⁴¹

Senere har historikerne ydet deres ufrivillige bidrag til mytens udbredelse. Foruden Thomsen og Giltner gælder dette ikke mindst Joachim Lund, der i det citerede uddrag af »Hitlers spisekammer« undlader at gøre opmærksom på, at Danmarks position som Tysklands næstvigtigste handelspartner kun gjaldt i en absolut ekstraordinær situation, nemlig i året 1940,¹⁴² og også i anden sammenhæng formulerer Lund sig på en måde, der vanskeligt kan give læseren andet indtryk, end at Danmark generelt, dvs. i hele besættelsesperioden, var Tysklands næstvigtigste handelspartner:

¹³⁸ Philip Giltner: *In the Friendliest Manner. German-Danish Economic Cooperation During the Nazi Occupation of 1940-1945. Studies in Modern European History*, bd. 27, New York 1998, s. 95.

¹³⁹ Sst. s. 95, 206 (note 3).

¹⁴⁰ Ebner til Auswärtiges Amt 15.6.1941, trykt i uddrag i: Fritz Petrick m.fl., anf. arb., s. 112-114.

¹⁴¹ Renthe-Fink til Auswärtiges Amt 29.5.1941, orig. Auswärtiges Amt, Handelspolitische Abteilung. R 901 / 67734 / 187-189. Bundesarchiv Berlin.

¹⁴² Jf. Joachim Lund, anf. arb., s. 307.

Den udvikling, der her blev sat i gang, gjorde på to år Danmark til Tysklands næstvigtigste handelspartner, efter Italien.¹⁴³

I de senere år har flere andre historikere gjort Giltners og Lunds konklusioner til deres egne uden at inddrage det primære kildemateriale. I 2001 skrev Hans Kirchhoff således følgende:

Fra sommeren 1941 gik 75 % af eksporten sydpå, og Danmark var nu blevet Tysklands vigtigste leverandør af fødevarer næstefter Italien. Begeistret indberettede den rigsbefuldmægtigede til Berlin, at danskerne ikke blot levede op til de tyske forventninger, men opfyldte dem til overmål! Også centralinstanserne var mere end tilfredse – og optimismen holdt ud over den 29. august 1943, der ikke betød noget brud på »leveringsglæden.¹⁴⁴

Denne formulering gør det bestemt heller ikke let for læseren at nå frem til en korrekt vurdering af Danmarks reelle handelspolitiske rolle under besættelsen, og der er næppe tvivl om, at Kirchhoff bidrager til opfattelsen af, at der ikke var nogen væsentlig forskel på de danske leverancers omfang og betydning i henholdsvis 1940 og i resten af besættelsesperioden. Samme kritik må rettes mod Bo Lidegaards behandling af emnet:

I løbet af besættelsens første to år blev Danmark således formelt Tysklands næstvigtigste handelspartner, kun overgået af Italien. Denne opgørelse tager dog ikke højde for Tysklands systematiske udplyndring af andre besatte lande, hvis leverancer ikke blev opgjort som »handel«. I 1939 gik 23 procent af Danmarks landbrugseksport til Tyskland, i 1941 var tallet vokset til 75 procent, og det er anslået, at danske fødevarer under krigen dækkede mellem 10 og 15 procent af Tysklands levnedsmiddelbehov.¹⁴⁵

Denne fremstilling giver ligeledes læseren indtryk af, at Danmark formelt set, dvs. ifølge handelsstatistikkerne, var Tysklands næstvigtigste handelspartner i hele perioden (april) 1940-(april) 1942, og teksten giver heller ikke det mindste vink om, at forholdet var et ganske andet i den resterende del af besættelsestiden. I øvrigt er det en sandhed med

¹⁴³ Joachim Lund i: H. Kirchhoff, J.T. Lauridsen & Aa. Trommer (red.): Gads leksikon om dansk besættelsestid, s. 103.

¹⁴⁴ Samarbejde og modstand under besættelsen, s. 58.

¹⁴⁵ Bo Lidegaard: *anf. arb.*, s. 417f.

modifikationer, når Lidegaard hævder, at den rendyrkede udplynndring af visse besatte lande ikke kan aflæses i handelsstatistikkerne. Det er rigtigt, at besættelsestroppersnes forbrug af varer, der blev købt eller beslaglagt i udlandet, normalt ikke indgår i statistikkerne. Dog indgår de fleste af de landbrugsvarer, Værnemagten rekvirerede til tropperne i Danmark og Norge, fordi der i 1941 blev indgået en særlig aftale om, at disse varemængder skulle modregnes i de danske eksportkontingenter.¹⁴⁶ Men uanset hvorledes Tyskland havde tilvejebragt de varer, der blev importeret til Riget, indgår de pågældende varer principielt i statistikkerne over den tyske udenrigshandel.¹⁴⁷

Som konklusion kan vi altså fastslå, at historikerne generelt har overfortolket oplysningerne i Ebners indberetning fra den 15. juni 1941 og Auswärtiges Amts notat(er) fra den 24. juni 1941. Desuden har man konsekvent undladt at bruge det relevante statistiske materiale, og den danske eksports handelspolitiske betydning er derfor ikke blevet mindre overvurderet end de danske fødevareleverancers betydning for ernæringstilstanden i Tyskland.¹⁴⁸ Men der er naturligvis også tale om to sider af samme sag.

¹⁴⁶ Ebners kontor til Ausw. Amt, signeret af Ministerialrat Wunder og attesteret af Ren-the-Fink, 13.11.1941, orig. Ausw. Amt. Handelspolitische Abteilung. R 901 / 68119 / 26f, samt Ebner til Ausw. Amt: »Dänemarks Wirtschaft in Beziehung zu Deutschland«, attesteret af Renthe-Fink, 31.1.1942. Ausw. Amt. Ha.pol. Abt. (Handakten Clodius). R 901 / 68712. Bundesarchiv Berlin.

¹⁴⁷ Jf. Statistisches Handbuch von Deutschland 1928-1944, s. 391.

¹⁴⁸ Jf. dog Birgit Nüchel Thomsens kritik af Bo Lidegaards fremstilling af Danmarks handelspolitiske betydning. Se henvisningen i note 17.

SUMMARY

Hitler's Larder? A Critical Examination of the Importance of Danish Exports to German Food Supplies, 1940-1945

The article is based on a paper presented at the World War II session of the national conference of the Danish Historical Association in August 2006. In recent years Danish historians have emphasized the importance – in relative as well as absolute terms – of German import of fresh fish and agricultural produce from Denmark. According to a widespread version – which in the present article is repudiated as a myth – Denmark even functioned as ‘the larder’ of Germany, being next to indispensable to the NS war economy. This opinion is primarily based on the interpretation of reports written by the German plenipotentiaries in Denmark, Cecil von Renthe-Fink (1940-1942) and Werner Best (1942-1945), ignoring that both of these had a major political interest in exaggerating the significance of Danish exports. The German Foreign Ministry did not oppose it, and little by little the myth began to circulate in the German administration’s internal correspondence. After the war Danish historians have kept the myth alive by quoting the same correspondence – and, not least, one another!

There is every reason to challenge this opinionated interpretation based on highly biased material before it irrevocably becomes settled as orthodoxy. By pointing out and systematically comparing the relevant statistical source material it is demonstrated that Danish exports never constituted a significant share of the small German food rations, and that France, Italy, the Netherlands, Belgium and Hungary all had greater separate shares than Denmark in German overall import during World War II.